ИЗБОРНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА

УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

ПРЕДМЕТ: Реферат за избор у звање и на радно место *ванредног професора* за ужу научну област Српски језик, предмет Старословенски језик.

На основу одлуке Изборног већа Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници од 24. августа 2020. године (одлука бр. 1970/1), а у складу са чланом 65 Закона о високом образовању и чланом 116 Статута Филолошког факултета, изабрани смо у Комисију за припрему извештаја о кандидатима који су се јавили на конкурс за избор *ванредног професора* за ужу научну област Српски језик, предмет Старословенски језик, који је расписао Филолошки факултет Универзитета у Београду у листу *Послови* бр. 898 од 9. 9. 2020. године. Пошто смо се упознали са приложеном документацијом, част нам је да Изборном већу Филолошког факултета у Београду поднесемо следећи

И З В Е Ш Т А Ј

На конкурс за ванредног професора за ужу научну област Српски језик, предмет Старословенски језик, пријавио се један кандидат, др ПРЕДРАГ ДИЛПАРИЋ, доцент Филолошког факултета у Београду.

БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ И АНГАЖМАН У СТРУЦИ

Предраг Дилпарић рођен је у Београду 4.4. 1967. Основну и средњу школу завршио је у Београду. На Филолошки факултет Универзитета у Приштини уписао се 1990, а на Катедри за српски језик са југословенским књижевностима истог факултета дипломирао је 1995. На истом факултету је био запослен до школске 1996/1997. године као асистент-приправник на предмету Старословенски језик. На Филолошком факултету у Београду, на којем је радио од 1997. године на Катедри за српски језик са јужнословенским језицима у звању асистента-приправника, магистрирао сам 2000. године са темом „Именичке сугласничке основе у Супрасаљском зборнику“ под руководством ментора ред. проф. др Р. Јовићевића. Између 2001-2009, у звању асистента, радио је на истом факултету на

предметима Старословенски језик и Упоредна граматика словенских језика. Докторирао је на Филолошком факултету у Београду 2008. године са темом „Предлошко-падешке конструкције у четворојеванђељу краља Стефана Душана и у четворојеванђељу патријарха Саве у поређењу са старословенским стањем“ под руководством ментора ред. проф. др Г. Јовановић. Следеће године унапређен је у звање доцента. Након истека предвиђеног периода реизабран је у звање доцента 2014, као и у марту 2019. године. На Филолошком факултету у Београду, неколико школских година уназад, на основним и мастер студијама предаје предмете Старословенска писменост, Старословенски језик I и II, Историјска лингвистичка географија. На докторским студијама истог факултета такође води курс из Дијахроне социолингвистике.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА 2009-2019.

Научна монографија

Предлошко-падежне конструкције у српским тетракосима 13. и 14. века, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд 2018. [ISBN 978–86–6153–532–1].

Остали научни радови

1.*Културна реконструкција: археологија и лингвистика*, Српски језик 14/1-2, година XIV, 457-466, Београд 2009. **М 24 - 4 бода**

2. *Ћирилски алфабет као тип писма*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XVII, 137-153, Деспотовац 2010. **М 33 - 1 бод**

3. *Језичка типологија и синтаксичке промене*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу III/2011, 149-156, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2011. **М 51 - 3 бода**

4. *Ортографија без графије*, Научни сасатанак слависта у Вукове дане 40/1, 279-287, Београд 2011. **М 51 - 3 бода**

5. *Конкуренција агентивних одредаба: партиципи и рефлексиви у систему пасива*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу IV/2011, 147-154, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2011. **М 51 - 3 бода**

6. *О развоју транзитивности српског глагола*, Научни сасатанак слависта у Вукове дане 41/3, 211-219, Београд 2012. **М 51 - 3 бода**

7. *„Језик глобализације“ или глобалност језика*, Научни сасатанак слависта у Вукове дане 41/1, 417-429, Београд 2012. **М 51 - 3 бода**

8. *Инфинитив/ да-конструкција као допуна глагола у српскословенским тетракосима XIII и XIV века и у Вуковом преводу Новог завета*, Анали Филолошког факултета у Београду, 25-38, Београд 2013. **М 51 - 3 бода**

9. *О инфинитиву и да-конструкцијама у Закону о рудницима деспота Стефана*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу VIII/2013, 69-81, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2013. **М 51 - 3 бода**

10.*О детерминативним партиципима на примерима из преписа Душановог законика*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу V/2014, 53-61, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2014. **М 51 - 3 бода**

11.*Романтизовање културе, језик и кодификација писмености*, Анали Филолошког факултета у Београду, 177-201, Београд 2014. **М 51 - 3 бода**

12.*Настанак словенске писмености - акултурација и друштвене трансформације*, Анали Филолошког факултета у Београду, 77-100, Београд 2015. **М 51 - 3 бода**

13.*Детерминативни партиципи у рукописима старије редакције Душановог законика*, Књижевност и језик, LXII/3-4, 291-307, Београд 2015. **М 51 - 3 бода**

14. *Детерминативни партиципи у Закону о рудницима деспота Стефана*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXII, 41-50, Деспотовац 2015. **М 33 - 1 бод**

15.*Инфинитив у Вуковим историјским списима 1828-1832.*, Књижевност и језик, LXIII/3-4, 291-305, Београд 2016. **М 51 - 3 бода**

16.*Појам у ἀκρίβεια Животу деспота Стефана Константина Филозофа*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXIII, 183-208, Деспотовац 2016. **М 33 - 1 бод**

17.*Употреба инфинитива у записницима са седница Друштва српске словесности 1842-1853.*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу VIII/2017, 25-43, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2017. **М 51 - 3 бода**

18.*О појмовима филозофија и филозоф у Животу деспота Стефана Константина Филозофа*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXIV, 145-161, Деспотовац 2017. **М 33 - 1 бод**

19.*Модалне конструкције otq/izq + генитив у три српске тетре из XIII и XIV века*, Српски језик XXIV, 597-608, Београд 2019. **М 24 - 4 бода**

20.*Месне предлошке конструкције у две хрисовуље краља Стефана Уроша I*, Књижевност и језик, LXVI/1, Београд 2019. **М 51 - 3 бода**

ПРИКАЗИ И РЕЦЕНЗИЈЕ

1.*Писмо и култура памћења*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу V/2012, 325-330, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2012.

КРАТКИ ПРИКАЗИ РАДОВА

Научна монографија

Предлошко-падешке конструкције у српским тетракосима 13. и 14. века, Београд: Филолошки факултет (Београд: Чигоја штампа), 2018. [ISBN 978–86–6153–532–1].

Књига *Предлошко-падежне конструкције у српским тетракосима 13. и 14. века* има обим од 300 страница укључујући садржај и коришћену литературу. Значење и употреба предлошко-падешких конструкција испитивани су у овој монографији на материјалу три веома важна српска тетракоса из XIII и XIV: *Рашкохиландарског четворојеванђеља*

(Хиландар 22), *Четворојеванђеља краља Стефана Душана* (Хиландар 15) и *Четворојеванђеља патријарха Саве* (Хиландар 13). При томе, вршено је обавезно поређење са текстом старословенског *Маријинског четворојеванђеља*, али и са осталим старословенским споменицима различитог жанра, и то не само у случају одређених одступања или разночтенија. У свим случајевима обавезно је, осим тога, консултован грчки јеванђељски текст.

Последња два српска тетракоса била су заправо предмет мог испитивања у докторској дисертацији под насловом *Предлошко-падешке конструкције у Четворојеванђељу краља Стефана Душана и у Четворојеванђељу патријарха Саве према стању у старословенским споменицима*, одбрањеној 2008. године на Филолошком факултету у Београду пред комисијом коју су чинили др Гордана Јовановић, редовни професор, у својству ментора, др Милан Стакић, редовни професор, у својству члана комисије, и др Радојица Јовићевић, редовни професор, такође у својству члана комисије. Рад који је пред нама представља, једном речи, знатно прерађену и проширену верзију те докторске дисертације.

У складу са поменутим предлошком овог текста најпре представљам испитивана српска четворојеванђеља из XIV,а потом и оно из XIII века.*Четворојеванђеље краља Стефана Душана* (Хиландар 15) сачувано је у пергаменту од 219 листова (278 x 200). Припада српским редакцијским споменицима и писано је у Лаври светог Атанасија око 1348. године уставом средине XIV века рашким правописом. Ово датирање, као што је познато, предложио је Д. Богдановић, јер је на основу податка из једне повеље закључено да је краљ Душан те године поставио темеље Светих Арханђела. Нешто раније, у 1347. годину, датирао је рукопис овог тетракоса Љ. Стојановић. По својим одликама наведени тетракос спада у групу четворојеванђеља старијег типа и не садржи Теофилактов предговор. *Четворојеванђеље патријарха Саве* (Хиландар 13) сачувано је у пергаменту од 330 листова (295 x 220), записано је уставом треће четвртине XIV века такође српске редакције и рашким правописом. Настало је између 1354. и 1375. и садржи Теофилактов предговор. Утврђено је на основу палеографске анализе да је Симеон, писар овог четворојеванђеља, преписао и чувено *Четворојеванђеље цара Ивана Александра* из 1356. године, као и још неке значајне бугарске и српске редакцијске рукописе.

Са друге стране, *Рашкохиландарско четворојеванђеље* (Хиландар 22), најстарије до сада познато српско четворојеванђеље, сачувано је у пергаменту од 190 листова (280 x 195). Писано је рашким правописом у другој четвртини XIII века. Судећи по текстолошком саставу и основним одликама текста, односно на основу анализе бројних лексичких подударања и разлика између појединих секција јеванђељског текста, М. Пешикан и Г. Јовановић закључују да ово четворојеванђеље, осим што је најстарије српско четворојеванђеље, припада одређеној верзији јеванђељског текста веома распрострањеној на старосрпској територији. Ту верзију одликују, према истим ауторима, различите текстолошке и лексичке секције, наиме, *конзервативна секција*блиска најстаријем, ћирилометодијевском типу словенског јеванђељског тетратекста оличеном у старословенском *Маријинском четворојеванђељу*,„као највернијем сведочанству тога типа” и *млађа секција* препознатљива по замени словенских архаизама и накнадном и пуристичком преводу грецизама. Нова литургијска српска четворојеванђеља усвојила су одлике архаичних словенских тетрајеванђеља и Мстислављевог пуног апракоса, насталог у Преславу почетком X века.

Осим тога, треба рећи да старије српске тетракосе представљају,поред наведеног *Рашкохиландарског четворојеванђеља* из друге четвртине XIII века,и *Мокропољско јеванђеље* из

средине XIII века, оба са конзервативним секцијама до око Мт. 27,35, док млађе тетракосе, из друге половине или с крајаXIII века, представљају *Богданово*, *Војводићко* и *Шишатовачко јеванђеље*, сви са конзервативним секцијама до око Лк. 9,28. Али, граматичке и лексичке иновације које се јављају у њима делом су опште појаве и у тетракосима из наредног столећа. Управо најзначајније или свакако једно од најзначајнијих у том периоду јесте *Четворојеванђеље краља Стефана Душана* (Хиландар 15). Готово ништа мање важно *Четворојеванђеље патријарха Саве* (Хиландар 13) дели са претходним тетракосом, како пише А. Пешикан, око петине иновација којих нема у осталим старијим српским тетрама и уопште чини потпунијим увид у стање XIV столећа.

Анализа значења и употребе предлошко-падешких конструкција полази овде од локалистичког приступа, односно од тезе да су основна значења предлога и предлошко-падешких конструкција просторна, а да се апстрактна значења конституишу помоћу њих, на њиховим критеријумима организације. Међутим, из тога не следи закључак о дијахроном првенству језичких средстава са просторним значењима. Основна питања на која одговарају старословенске предлошко-падешке конструкције у њиховом основном просторном значењу могу се, следећи К. И.Ходову из монографија *Система падежейстарославянского языка* и *Падежи с предлогами в старославянском языке*, разврстати на следећи начин:

а) *где се врши радња*, при чему је простор означен као незатворен (pri+ лок., ou+ ген., blizq+ ген., o+ лок., okrqstq + ген., prydq+ инстр., protivou+ дат., prymo+ дат., za + инстр., po+ лок., vqslydq+ ген.,nadq + инстр., podq+ инстр.) или затворен (vq + лок., na+ лок., o+ акуз.,ob+ акуз., me/dou+ инстр., po + дат., vrqhou+ ген., posrydy+ ген.); *незатворени простор* са основним значењем близине најпре се раслојава на *значења близине* и *значења „око,около”*, тј. спецификовање близине: o+ лок./ pri+ лок. и blizq+ ген./ou+ ген. постављају се према o+ лок./okrqstq + ген.; даље, диференцирање незатвореног простора наставља се на хоризонталној и вертикалној оси, *испред* према *иза* (prydq+ инстр./vqslydq+ ген., po+ лок.,za + инстр. и prydq+ инстр. према protivou+ дат.) или *више* према *ниже* (nadq + инстр. према podq+ инстр.); *затворени простор*, са друге стране, нијансира се према *потпуној укључености*, у свим својим тачкама, или *непотпуној укључености* предмета или појма (vxилиna+ лок.); варијанту затвореног простора представља *непотпуно затворени простор*, реч је о простору затвореном само са две или више страна (vx/na + лок.,o/ob+ акуз. премаme/dou+ инстр.), односно *почетним и крајњим границама простора обухваћеног радњом* (me/dou+ инстр. према otq/sq+ ген. –do+ ген.) и *централном положају* (vx/na + лок. иme/dou+ инстр. према posrydy+ ген.); затворени простор се још нијансира *по значењима распростирања радње* (vx/na + лок. премаpo + дат., po + акуз., уколико је реч о распростирању на више места), *површини* (na + лок. према vrqhou+ ген. када је реч о горњој површини), *простору у чијим границама пролази пут кретања* (po + дат. према skrozy+ акуз. када кретање почиње и завршава изван граница затвореног простора);

б) *куда је усмерено кретање (завршна тачка)* у *незатвореном* (kq+ дат.,prydq+ акуз.,za + акуз., podq+ акуз., nadq + акуз., protivou+ дат.) или у *затвореном простору* (vq + акуз., na+ акуз.,posrydy+ акуз., posrydy+ ген.); незатворени простор се раслојава на хоризонталној *испред/иза* (kq+ дат. премаprydq+ акуз./инстр., za + акуз.) или вертикалној оси, *изнад/испод* (kq+ дат. премаpodq+ акуз. и nadq + акуз.); границе кретања представља конструкција do+ ген. (kq+ дат. премаdo+ ген.); у затвореном простору издваја се, даље, означавање његовог центра као завршне тачке (vx/na + акуз. према posrydy+ акуз./ген.);

в) *откуда полази кретање (почетна тачка)* у основној значењској опозицији otq + ген. (предмет близу кога или у чијим границама се налази почетна тачка) према почетној тачки у затвореном простору, потпуно или непотпуно укљученој, izq+ ген. или sq+ ген.;

г) *да ли појмови саучествују у радњи или један само прати други*, у основном односу sq+ инстр. према bezq+ ген. *са значењем одсуства пратње*.

Са друге стране, предлошко-падешке конструкције са именицама темпоралних и апстрактних значења показују, према истој ауторки, неутралисање основних семантичких просторних опозиција, што се огледа у употреби предлога веома различите основне просторне семантике у истом оквиру временских или начинских, узрочних или циљних значења. И у овоме следећи, дакле, К. И. Ходову, може се закључити следеће:

а) темпорална семантика именица тиче се одређивања *интервала изван којег се догађа радња*– конструкцијом pri+ лок. означен је *временски оријентир* насупрот *интервалу који претходи* означеном конструкцијамаkq+ дат.,podq+ акуз.,na+ акуз.,prydq+ инстр., pry/de + ген., односно *интервалу који следи* означеном помоћуpo+ лок.;

б) темпорална семантика именица тиче се и *интервала у чијим се границама врши радња*, то су конструкције vq + акуз./лок., na+ акуз./лок. и pri+ лок. према конструкцијама *са значењем периодичног понављања радње*na+ акуз. и po+ акуз.; или *време потпуно обухваћено радњом* na+ акуз., ob+ акуз. и do+ ген.;

в) *интервал схваћен као почетак*otq + ген. или sq+ ген. према izq+ ген. са нијансом значења *времена у чијим границама започиње радња* или *у значењу краја радње*do+ ген.

Именице апстрактних значења, у целини узевши и у складу са испитивањима старословенских споменика наведене ауторке, везују се за конструкције које обележавају начин радње или њену мотивисаност с обзиром на узроке или циљеве са којима се реализује:

а)*начин*–otq + ген., sq+ ген., izq+ ген.,bezq+ ген., kromy+ ген.; po + дат.,po+ лок.; vq + акуз./лок., na+ акуз./лок., o + акуз./лок.;

ба) *узрок*–otq + ген., radi+ ген.,dyl] + ген.,za + ген./акуз., po + дат./лок., o + лок.;

бб) *циљ*–radi+ ген., dyl] + ген.,za + ген./акуз.,kq+ дат., vq + акуз./лок., na+ акуз./лок., o + лок.

Овом семантичком опису К. И. Ходове могу се у складу са старијом или новијом палеославистичком и србистичком литературом о овим питањима, старословенским и српскословенскимречницима, придодати многе важне значењске нијансе различито класификоване, али све или готово све у области апстрактнијих значења. То су у једном непотпуном приказу следећа значења којима се наведена ауторка не бави: *средство*, *потицање* (од кога/чега води порекло? од чега је саздано?), *припадање* (однос дела и целине), *извор радње* (аутор или изазивач радње или стања), *дистрибутивност* (целина од које се одваја какав део), *замена* (објекат замењивања, заступништва или накнаде), *околности које прате радњу*, *дистрибутивност количине и мере* (количина, степен или мера схваћени као аспекти извођења радње), *намена*, *непријатељски однос* (значења противљења, супротстављања и непријатељског односа), *значења цене или предмета процењивања*, *значења ограничавања* (ограничавање, однос или спецификовање значењаречи), *значења одсуства или изузимања* и др.

епено се усмеравајући и на проблеме реконструкције праиндоевропског друштва и културе. Дедуктивним методом, анализујући посведочене форме, постулирале су се хипотетичке структуре, што је подразумевало постојање претпоставки о правилности и сличности. Пажљиво тумачење контекста, подударности функције и значења облика у тексту, повећавало је могућност извођења заједничког језичког праоблика истовремено са прецизирањем семантике у контекстима у којима се реч јавља. Класични индоевропски текстови, Илијада и Одисеја, Ригведа и Авеста, Улфилин превод Новог завета и други, указали су и на екстралингвистичке релације, чије испитивање је, међутим, морало сачекати нове трендове у савременој индоевропеистици. У новија струјања треба убројати и испитивања типова језичких структура и њихове организације у оквиру поступка *типолошке реконструкције*.

Осамдесетих година прошлог столећа постало је сасвим јасно да (дијахрона) лингвистика не може изоловано да одговори на нова питања индоевропеистике која су тражила мултидисциплинарни приступ. Подтермин *културна реконструкција* треба сместити у овај, овлаш назначен, шири контекст. Из лингвистичке перспективе посматрано, овај подтермин се односи на податке којима компаративна дијахрона лингвистика доприноси изучавању историје друштава и култура помоћу својих метода компаративне, интерне и типолошке реконструкције.

Главни предмет овог рада је подтермин *културна реконструкција*, чији садржај ћемо настојати да осветлимо са интердисциплинарног становишта. Прецизније, археолошке теоријске приступе, неодвојиве од теорија друштава и културе, довешћемо у везу са нарацијама историјске лингвистике о индоевропском друштву и протокултури користећи два значајна дела индоевропеистике друге половине прошлог века, *Речник индоевропских установа*, Е. Бенвениста и *Инндоевропски језик и Индоевропљани*, А. Мартинеа. Најпре укратко о теоријским достигнућима археологије, а потом о кореспонденцијама друштвених теорија са историјским лингвистичким истраживањима.

На свом путу развоја савремена археологија прошла је три етапе, назване према преовлађујућим теоријским и методолошким захтевима: нормативна археологија, процесна и постпроцесна археологија. (Следи опис централних одлика ове три етапе: културни детерминизам и дифузионизам у првој; еколошки функционализам и економски детерминизам у другој; структурализам, херменеутика, марксизам и феминистичка гледишта, наглашавање комуникативног и симболичког, у трећој етапи).

У раду се истиче да *културна реконструкција* зависи од начина довођења у везу лингвистичких и екстралингвистичких података па ће садржај културе, њен речник у културно најзначајнијим доменима бити различитог обима и устројства. (Следи опис значења Бенвенистовог термина *установа*, Бенвенистових ставова о једној заједничкој индоевропској култури и неким импликацијама овог схватања; преовлађујуће бављење правом, религијом и сродством у његовом Речнику, насупрот ограничењу у друштвеним и привредним питањима, доводи се у везу са тенденцијама присутним и у старијој археологији и антропологији пре заокрета ка еколошком функционализму и његовој превази шездесетих година двадесетог века, као и са старијим концептима социологије и социјалне антропологије). Новине ће донети А. Мартине експлицитнијим укључивањем савремених друштвених теорија и теорија о култури у индоевропеистичка испитивања са

релативно ограниченом употребом археолошких достигнућа, сасвим одсутних код Бенвениста: динамички концепти превладаће потпуно; Мартине ће и савим потврдити значај материјалне културе, а развојне појмове друштва и културе користиће у функционалистиком духу – мотиви демографије, природних ресурса, технологије и еколошких промена; археолошки налази су схваћени као комплементарни деловима језка изван чисто граматичке структуре, у реконструкцији вокабулара, нарочито уколико нема писаних потврда: Мартине говори о типовима грнчарије, не изјадначавајући јединство материјалне културе са етничким јединством, о типовима сахрањивања, миграцијама и културним контактима, о културној дифузији итд.Разумљиво је, према томе, и да ће индоевропски термини које разматра Мартине бити донекле другачији, као и да ће бити другачије организовани.

2. *Ћирилски алфабет као тип писма*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XVII, 137-153, Деспотовац 2010.

Рад се бави деривацијом словенских писама, везама са старијим писменостима и основним одликама старословенске и старосрпске ситуације у вези са употребом писма. Најпре се, укратко, представља типологија система писања и хронологија развоја писма, теоријски и посредством ситуације у старим цивилизацијама (Египат, Месопотамија, Анадолија, Левант, Феникија, Грчка – са њиховим централним проблемима и начинима решавања тих проблема, као и са главним односима успостављеним између ових писмености). Такође се објашњавају основне иновације настале у процесима преузимања писама закључно са грчком ситуацијом. Потом се текст бави централним граматолошким питањима, деривацијом словенских писама из грчког алфабета, њиховом парадигматиком и синтагматиком (истоветном парадигматиком оба словенска писма са грчком, односно, различитом синтагматиком у случају глагољице), културноисторијским и културнојезичким односима Грка и Словена, раном словенском двоазбучношћу и њеним главним узроцима. Пажња се надаље усмерава на српску средњевековну писменост до доба Деспотовине (на њено поступно удаљавање од глагољске ортографије, на правописне школе, са пописом њихових основних ортографских узуса, и различита укрштања старословенске традиције, западнијих и источнијих культурних и правописних утицаја и старосрпске културне традиције; на тежње за очувањем црквенословенског језичког прототипа и правописних специфичности српске редакције; на постојање зетско-хумског правописа, рашког и ресавског правописа, са њиховим основним одликама, и на њихове везе са историјским, културним и културнојезичким приликама у одговарајућим епохама у ширем балканословенском контексту, укључујући и главне односе трновског и ресавског правописа). Стандардизовање ћирилског типа алфабета, закључује се у раду, достигло је највиши степен реформама у 14. и 15. веку на јужнословенском тлу. Делимичне различитости рукописних (јужно)словенских традиција су сведене канонизовањем графичког лика слова, у малом броју стандардних варијаната, стабилизован је систем дијакритичких и интерпункцијских знакова, ортографија је постала систематскија и конвенционалнија. Полазећи од ћирило-методијевске рукописне традиције преко редакцијских словенских писмености, саображавајући се са канонима грчке писмености, стварала се словенска филолошка и протолингвистичка свест.

3. *Језичка типологија и синтаксичке промене*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу III/2011, 149-156, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2011.

Рад се бави неким аспектима развоја индоевропске esse конструкције за предикацију поседовања на словенском и српском терену. Указује се на улогу промене језичког типа, развој синтаксичког система и на кумулацију падежне семантике.

Наиме, древна индоевропска конструкција номинатив + est + датив за предикацију поседовања, дословно пренета из старословенских и српскословенских споменика у српски превод Jo. 2.4. „Што је мени и теби, жено?“, са значењем „што имамо заједничко ја и ти, жено?“, део је старије праиндоевропске активне језичке структуре, прајезика активне типологије. Вуков превод, међутим, садржи мање архаичну форму „што је мени до тебе, жено“, са значењем „није ми стало/не марим за то/не полажем ништа на то што ти кажеш, жено“. У изворној форми посесум је у номинативу, посесор у дативу, а предикација је исказана глаголом „бити“. За разлику од тога, у Вуковом преводу уместо датива посесора стоји конструкција са заменицом „ја“ у дативу и предлошко-падешком формом до+генитив, а предикација је исказана глаголом „бити“.Најновија српска конструкција, како је наведено, уместо глагола „бити“ бележи глагол „имати“. Реч је о смењивању esse и habeo конструкција. (Следи кратак преглед семантичко-синтаксичких промена у индоевропском падешком систему, као и у структури просте индоевропске реченице. Све то у вези са питањима смењивања ових типова конструкција и њиховим рефлексима на прасловенском и општесловенском терену).

Рефлексе поменуте esse конструкције представљам примерима из четири репрезентативна српска јеванђеља из 12, 13. и 14. века, Мирослављевом, Рашкохиландарском, Четворојеванђељу краља Стефана Душана и Четворојеванђељу патријарха Саве.

У старословенским споменицима бележе се и реанализирани рефлекси ове конструкције са посесивним дативом уместо датива посесора, типа ei by sestra. Ситуација у наведеним српскословенским споменицима је следећа: Мирослављево јеванђеље бележи новију језичку црту, посесивни генитив сменио је (овде) старији посесивни датив, se by sestra eA, док ред речи у Рашкохиландарском и Четворојеванђељу патријарха Саве показује да је старија структура реанализирана, заменица у дативу уз именицу у номинативу: sestra ei by. Четворојеванђеље краља Стефана Душана преноси, међутим, старословенску конструкцију. Сличне примере, архаичне и ниовиране, бележе и други старословенски, српскословенски и старосрпски споменици. Јужнословенски језици, уопштено говорећи, семантику поседовања исказују помоћу оба предикатора, и *бити* и *имати*.

У савременом српском језику, имајући у виду индоевропску, прасловенску, старословенску и српску редакцијску ситуацију, може се, на пример, поставити следећи хронолошки и конкурентски низ: *Сестра беше њој*/*Она имаше сестру*/*У ње беше сестра*.Први пример има посесор у дативу, односно, посесивни датив настао реинтерпретацијом датива посесора, а посесум у номинативу. Други пример уместо посесора има синтаксички субјекат, а место посесума синтаксички објекат, са прелазним глаголом у типолошки другачијој језичкој структури (реченица се, притом, не може пасивизирати). Последњи пример, најмлађи, има предлошко-падешку конструкцију чије је исходиште у старословенским немаркираним конструкцијама са значењем близине у незатвореном простору и нијансом социјативног значења, u+ген. Индоевропски датив је, може се закључити, након губљења или периферизације структура са посесором најпре реинтерпретиран као посесивни датив, и потиснут као падеж дубинског субјекта, а у исходу, у српским примерима, смењен синтаксичким субјектом и објектом у типолошки

другачијој habeo структури, иако из стилских разлога или дијалекатски може бити употребљена и esse конструкција.

4. *Ортографија без графије*, Научни сасатанак слависта у Вукове дане 40/1, 279-287, Београд 2011.

У раду се развијају неке лингвистичке, граматолошке и филозофске импликације схватања писма као опонашања говора. Питања ортографске концепције Ђ. Даничића, у тумачењу М. Могуша, анализирана су из те перспективе. Такође је указано на самодеконструишуће елементе структуралистичке језичке теорије и њихове одразе на старију и новију науку о писму, као и на укрштање лингвистичких, граматолошких и ортографских питања.

У том смислу најпре је истакнута важност ортографских концепција и схватање односа језика и писма смештено у шири светоназор европске културе краја 18. и у 19. веку. Потом је представљен концепт Ђ. Даничића, у Могушевом тумачењу, из *Рата за српски језик и правопис*. Ови наводи показују неприхватљиве Даничићеве тезе о писму као огледалу језика, као и о писму као другостепеном и изведеном, сурогату у односу на оригинал који представља језик/говор. Међутим, Могушеве тезе износе у суштини сродне концепте, али уграђене у сам структуралистички језички концепт и отуда препознате тек у време критичког испитивања основних достигнућа структурализма.

Реч је о традиционалном схватању писма које савремена граматологија не прихвата у потпуности: писму као одразу језика, визуелном говору, традиционалном схватању Хумболта, Сосира и де Куртенеа које има и шире граматолошке, културолошке и филозофске импликације. (Следе наводи који се тичу ових импликација према Џ. Калеру и Ж. Дериди, К. Норису и Џ. Гелбу, односно Т. Амировој – књижевним теоретичарима, филозофима и граматолозима). То схватање заправо обезвређује писмо јер га разуме као техничко средство за транскрипцију језика.

Алтернатива томе је схватање писма као ризнице информација одређене заједнице, како наводи А. Гаур. Писмо, једном речи, није визуелни говор, нити се језик и писмо односе као оригинал и сурогат, али фонологија и графија не могу једна без друге. Ова прва повремено, међутим, са старим претензијама замишља једну ортографију без графије. На срећу, ортографија је најчешће разборитија од млађе претенденткиње, допуштајући јој у новије време једну или две (не)структуралистичке тезе. Графији је то довољно.

5. *Конкуренција агентивних одредаба: партиципи и рефлексиви у систему пасива*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу IV/2011, 147-154, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2011.

Рад се бави пасивним конструкцијама у старословенским и српскословенским споменицима. Варирање конкурентских језичких средстава наслеђених из старословенског језика доводи се у везу са надређеним системским променама и стабилизовањем категорија транзитивности и пасива. Интегрисаност партиципа и рефлексивних глагола у глаголски систем пасива директно утиче на варирање форми агентивних одредаба, предлошког генитива и беспредлошког инструментала. Маркиране форме беспредлошког инструментала бивају постепено маргинализоване процесом граматизације оних немаркираних, иако чувају живу књижевну стилску вредност у српскословенском језику. У савремено српском језику тај процес је довршен учвршћивањем јединственог начина

пасивне трансформације активних реченица и ишчезавањем инструменталних агентивних одредаба.

У старословенским споменицима видна је слободна употреба немаркираних активних и маркираних пасивних конструкција, али се предност често даје активној конструкцији, насупрот пасивној форми грчког оригинала.Такође је очигледно да се чува минимална разлика између конструкција са партиципским и конструкција са рефлексивним пасивом.Статистички гледано, у преводима јеванђеља, најстаријим апракосима и тетракосима, уз пасивне партиципе претерита врло уједначено се употребљавају беспредлошки инструментал и отъ + генитив, са пасивним партиципима презента искључиво беспредлошки инструментал, што ће у млађим споменицима бити измењено експанзијом генитивне предлошке конструкције, а са повратно-пасивним глаголима готово увек отъ + генитив. Објашњење за ову појаву треба тражити у значајним разликама између глаголских и партиципских форми, будући да се ове последње постепено укључују у глаголски систем губећи именску семантику. Повратни глаголи су пре укључивања у систем пасива представљали варијанту непрелазних глагола. Системски надређени процеси овом поменутом јесу устројавање категорије транзитивности и директног објекта. Осим тога, несумњив је утицај грчке конструкције dativus auctoris, која стоји са перфектом пасива, на избор словенског беспредлошког инструментала је несумњив. (Следи представљање одговарајућих грчких конструкција).

Агентивна оредба u + генитив представљена је, са друге стране, искључиво називима лица, носиоцима агентивне функције.

Пасивне конструкције истраживане су у примерима четири српскословенска јеванђеља 13. и 14. века: Рашкохиландарском, Мокропољском, Четворојеванђељу краља Стефана Душана и Четворојеванђељу патријарха Саве. (Следе одговарајући примери). Забележени примери показују много већи број генитивних предлошких конструкција у служби агентивне одредбе, док су беспредлошки инстументали у истој функцији ретки. Посматрана најпре појединачно и потом упоређивањем, ова четири јеванђеља показују следеће стање: уз рефлексивне глаголе искључиво се употребљава от + генитив, партиципи претерита врло ретко стоје у конструкцији са беспредлошким инструменталом, за разлику од партиципа презента код којих је то нешто чешћи случај и што представља рефлекс, како је речено, старијег старословенског стања. Примери показују да је употреба инструментала у служби агентивне одредбе слободнија од употребе предлошког генитива - у односу на грчки изворник. Када је реч о пасивним конструкцијама са u + генитив, ситуација је следећа: добро се чува уз партиципе(пасива), док је уз рефлексиве слабије очуван. Међутим, понекад је форма агентивне одредбе уз ове последње независна од грчког изворника. (Наводе се одговарајући примери).

У целини гледано, одабрани примери допуштају закључке о самосталности српске средњевековне писмености у варирању могућности властитих језичких средстава, као и о саображавању са грчким текстом или истоветан развој са другим развијеним словенским редакцијским нормама.

6. *О развоју транзитивности српског глагола*, Научни сасатанак слависта у Вукове дане 41/3, 211-219, Београд 2012.

Рад се бави примерима група глагола из новијег и савременог српског језика који показују недовршеност развоја транзитивности и нестабилност у изражавању дијатезе. Појаве овог

типа доведене су у везу са старијим и надређеним типолошким променама синтаксичких структура и дуготрајним усклађивањем површинске са дубинском језичком структуром. Развој транзитивности покренула је лексичка семантика глагола са параметрима високе транзитивности а директни објекат и транзитивност постепено стичу граматички статус, сразмерно брже у старијем српском језику у односу на друге словенске језике. У новијем и савременом српском језку чувају се, међутим, поред глагола двојаке прелазно.непрелазне семантике из старије језичке фазе пре појаве категорија директног објекта и синтаксичке транзитивности, и архаичније конкурентске објекатске форме, предлошке и беспредлошке, као синтаксички дијалектизми, архаизми или регуларни облици. Акузатвска рекција, према старијим конкурентским генитивској и дативској, преовлађујућа је тенденција која је могла бити подржана и утицајем аналитичке синтаксички иновативније романске и балканске језичке средине.

Наведени искази прате се у литератури посвећеној овој проблематици, према испитивањима И. Грицкат, Д. Гортан-Премк, М. Стевановића (наводе се и одговарајући примери глагола, као и конструкција у које ступају; реч је о глаголима различите семантике, типовима *сести, лећи, горети, јурити, веровати*, односно, *клањати, клањати се*, то јест, *служити, саветовати, помагати, слушати, гледати, желети, тражити* и *бродити, путовати, утећи, тужити*, односно, *говорити, мислити, сазнати* и *учити, питати* и др.). Појам транзитивности се, у вези са наведеним примерима, укратко критички разматра из уопштеније синтаксичке перспективе (према Ј. Московљевић-Поповић) и из дијахроне индоевропеистичке и палеославистичке перспективе (према Ј. Грковић-Мејџор, Т. Гамкрелидзе, В. Иванов). Такође се наводе и одговарајући конкурентски облици и форме, уз објашњења њихове хронологије употребе.

Имајући на уму претходне примере и тумачења наведених аутора, може се рећи да је реч о недовршеним процесима конституисања и развоја директног објекта и синтаксичке транзитивности српског глагола. Другим речима, у питању су примери апсолутне употребе глагола, трагови праиндоевропске аутономије глагола, односно, примери архаичног адвербијалног акузатива и објекатског датива уз глаголе емоционалних стања, то јест, примери конкуренције између акузатива, генитива и датива или слободног акузатива и предлошко-падешких конструкција уз verba sentiendi, cognoscendi, declarandi и неке друге, као и примери ширења употребе акузатива уз одређене групе глагола и корелативног сужавања употребе генитива и датива. Балкански језички утицаји, како је речено, несумњиво су били веома значајни у овим процесима регулисања синтаксичке транзитивности српског глагола.

7. *„Језик глобализације“ или глобалност језика*, Научни сасатанак слависта у Вукове дане 41/1, 417-429, Београд 2012.

Рад се бави социолошким и културолошким схватањима феномена глобализације, његовим дефиницијама у речницима савременог српског језика и импликацијама неких од тих дефиниција. Централно место заузима указивање на појам специфична језичка глобалност и његова социолингвистичка и граматолошка значења, као и на његове филозофске основе. Теза о специфичној језичкој глобалности развија се насупрот поједностављеном схватању глобализације као претеране стандардизације или бескрајне диверсификације. Њен најважнији смисао је да потврди важност језика и писма у савременом свету не служећи се неупитним, традиционалним концептима него

употпуњавајући уобичајене социолингвистичке, социолошке и културолошке ставове о језику као извору идентификације.

Најважнија подела објашњења глобализације, према В. Вулетићу, односи се на схватања глобализације као историјског процеса, дужег или краћег, у модерној епохи или као позномодерног пројекта подржаног неолибералном идеологијом. Са друге стране постоји сагласност о томе да је најновије доба донело значајан пораст светске међузависности, да је довело до обликовања светског хоризонта, али да модерни свет одликује комплементарност процеса глобализације и фрагментације.

Прегледани речници савременог српског језика, *Речник српскога језика* Матице српске и *Велики Речник страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке, показују следеће стање: први од њих, објављен 2007, не бележи лексему глобализација, док је други бележи, али са не сасвим недвосмисленим тумачењем, то јест, тумачењем које одговара критичким судовима о том питању у савременој социологији и културологији. (Следе објашњења овог увида, у складу са већ изнетим ставовима о противречној природи процеса глобализације који одликује паралелизам културне, политичке, економске и др. стандардизације и диверсификације).

Неки аутори сматрају, такође, да се о глобализовању може говорити и у прошлости, када је реч о великим царствима или културним, економским и политичким целинама у различитим областима света. Теза о специфичној језичкој глобалности донекле је утемељена и на тим ставовима: језици и/или писма могу доприности интеграцији плурицентричних простора и неретко су то и чинили, као што показују историје, на пример, грко-словенског света или егејског, односно месопотамско-средоземног света. Инхерентна рационалност ових система људске комуникације, језика и писма, представља најважнију основу за подухвате интегрисања географски, политички и културно различитих простора. Истовремено, последње тезе полемишу и са неупитним, традиционалним схватањем језика као извора идентификације, будући да се језичке разлике културно маркирају од давнина, али никада, чини се, тако вехементно као у модерно доба националних држава и националних језика, схваћених као органске друштвене или језичке заједнице. У том смислу, језици и писма су, закључује се, истовремено много више и много мање од једноставних извора идентификације, у њих су положене много значајније комуникационе могућности, а то постаје, чини се, утолико јасније уколико препознајемо дисфункције преосталих историјских система давања смисла и претеће губљење хоризонта савремених глобализованих друштава.

8. *Инфинитив/ да-конструкција као допуна глагола у српскословенским тетракосима XIII и XIV века и у Вуковом преводу Новог завета*, Анали Филолошког факултета у Београду.

У раду је реч о инфинитивним и *да*-конструкцијама у функцији допуне глагола у неколико репрезентативних српскословенских четворојеванђеља из друге четвртине, односно средине XIII века, *Мокропољског* и *Рашкохиландарског*, и из средине и последње трећине XIV века, *Четворојеванђеља краља Стефана Душана* и *Четворојеванђеља патријарха Саве*. Ексцерпиране конструкције су упоређене, такође, са одговарајућим примерима из *Бјелопољског јеванђеља*, са краја XIII или почетка XIV века, као и са примерима из репрезентативног средњебугарског *Банишког евангелиа* преписаног крајем XIII столећа на северозападу Бугарске. Уочен је релативан, притом очекивани и у границама српскословенске књижевнојезичке норме, пораст фреквенције млађе конкурентне форме,

да-конструкције, у конструкцијама са објекатским инфинитивом, нарочито уз неке класе глагола. Употреба инфинитива као допуне глагола у целини посматрано исто је у складу са овом нормом. Испитивање сам ограничио на глаголе који у Вуковом преводу Новог завета имају допуне у виду претежно или искључиво *да*-конструкција. Циљ тога ограничења је утврђивање класа глагола (и у оквиру њих појединачних глагола) које су се најбрже преусмериле/стабилизовале у употреби новије допуне *да* + лични глаголски облик.

Ексцерпирани примери показују да се у формама са субјекатским инфинитивом, таутосубјекатским конструкцијама, уз наведене волунтативне и дезидеративне глаголе, глаголе перцепције и непрелазне глаголе кретања доследно употребљава инфинитив, док је у Вуковом преводу неупоредиво чешћа *да* конструкција. Два најстарија јеванђеља, *Мокропољско* и *Рашкохиландарско*, осим тога, чак спорадично чувају и облике супина уз неке глаголе кретања. Насупрот томе, у формама са објекатским инфинитивом, хетеросубјекатским конструкцијама, незанемарљив је број конкурентских da конструкција – спорадично су забележене уз неке од наведених глагола говорења са модалном нијансом, уз глагол povelyti, а нарочито се јављају уз глагол dati и уз прелазне дворекцијске глаголе кретања који имају значење подстрекача на кретање, уз глагол posxlati, чак и у овом контексту најстаријих јеванђеља, што је несумњиво сведочанство о раној експанзији *да* конструкција. Ову експанзију, уосталом, потврђује и стање у још старијим и жанровски нижим споменицима, у *Житију св. Симеона* од св. Саве и *Хиландарском типику* св. Саве (за глагол dati подаци су непотпуни).У целини, када је реч о овде испитиваним јеванђељима, преовлађују конструкције са објекатским инфинитивом, а два најстарија јеванђеља уз прелазне глаголе кретања са значењем подстрекача на кретање спорадично бележе супин. У Вуковом преводу Новог завета доминантно или искључиво јавља се *да* конструкција (изузев уз *дати*).

9. *О инфинитиву и да-конструкцијама у Закону о рудницима деспота Стефана*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу VIII/2013, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2013.

Рад се бави испитивањем употребе инфинитива и његовим смењивањем новијим да-конструкцијама полазећи од поређења са старословенским стањем. При томе су примери класификовани према семантичким и/или синтаксичким критеријумима. Истовремено се указује и на обухватније архаичне праиндоевропске и прасловенске или, у неким случајевима, на старије и млађе српске редакцијске процесе семантичко-синтаксичких промена са којима су у вези употреба инфинитива, односно његово смењивање.

Препис Закона о рудницима деспота Стефана, са изводом из Закона Новог Брда, настао је, према Н. Радојичићу, у другој половини, могуће последњој четвртини, XVI века, а према Д. Јовићу око пола столећа раније, као последица потребе за обнављањем рударства у отоманској империји: превођење српских рударских закона, основаних на немачким верзијама европског рударског права тога доба, на османски турски језик или њихово поновно преписивање, укључујући и превођење/преписивање градских статута истакнутих рударских средишта, наручивале су отоманске власти. Репрезентативни правни споменик српске средњевековне писмености записан је рашком ортографијом и по свом спољашњем изгледу, повезу и распореду писања, представља оријентални рукопис на хартији италијанског порекла. Његов језик је очекивано функционално раслојен, што је уопште у складу са средњевековном словенском и старосрпском хомогеном диглосијом али је и

непосредно условљено жанром којем припада споменик, односно, садржином и наменом делова из којих се састоји.

Ексцерпирани примери у целини показују стабилну употребу инфинитива, иако редуковану у односу на старословенско наслеђе. Сиромашнији репертоар употребе инфинитива није неочекиван ако се имају у виду обим Закона о рудницима и извода Закона Новог Брда и, што је значајније, њихова млађа редакцијска и нижа жанровска припадност, те са њом повезане језичке одлике . Новија конкурентна *да*-конструкција јавља се уз *волунтативне* и *дезидеративне* глаголе типа hotyti , у мање од половине примера, уз глагол poiskati , у сва три нотирана примера, јавља се једанпут са *модалним* глаголом pomo[ti, према петнаест примера са инфинитивом и непрефиксираном формом истог глагола; исто уз *глагол говорења са модалном нијансом* zapovydati у једном и јединoм забележеном примеру; такође је забележена уз *глаголе са значењем свесног деловања*, по једном уз pripoustiti и уз prihvatiti; има је такође у реченицама са предикативом, уз придев volqnx, само два пута према тридесет једном примеру са инфинитивом; по једанпут је забележена уз прилог drago и уз везник]ko.

Када је реч, са друге стране, о стилској неједнакости делова овог споменика, уколико га узимамо као целину, потврђују се основни закључци Н. Радојичића и Д. Јовића: судећи и по употреби инфинитива, односно новијих *да*-конструкција, језик извода Закона Новог Брда поседује изразитије српскословенске примесе, новије форме бележи само једанпут, уз придев volqnx. Закон о рудницима , са друге стране, има новије форме шест пута, по два пута уз глагол poiskati и по једном уз глаголе pomo[ti, pripoustiti и prihvatiti, то јест, уз придев volqnx и прилог drago. У прилог томе, уколико сам статистички однос није сасвим довољан показатељ, пре свега због разлике у обиму између извода Закона Новог Брда и Закона о рудницима и различитог броја примера које бележе, говори и чињеница употребе у изводу Закона Новог Брда архаичне конструкције са глаголом bRti , субјектом у дативу и инфинитивом, односно, изразитог преовлађивања архаичних конструкција са детерминативним партиципима, уз само један пример са инфинитивом. Обе поменуте конструкције Закон о рудницима не бележи.

Судећи по истом критеријуму употребе инфинитива и *да*-конструкција, *Предисловије* је, са једанпут употребљеним инфинитивом према једном употребљеној новијој конструкцији, уз везник]ko, архаичнији део овог споменика, док је увод Закона о рудницима иновативнији од њега будући да се јављају, у оба забележена примера, *да*-конструкције, наиме уз глаголе poiskati и zapovydati, и то, вероватно не случајно, у реченицама које извештавају о непосредним околностима које су претходиле одлуци о отпочињању рада на изради закона, иако представљенима по устаљеном моделу у складу са владарском политичком и правном филозофијом тога доба, насупрот претходним свечанијим и „српскословенскијим“ реченицама чији главни смисао је потврђивање легалитета и легитимитета законодавца.

10.*О детерминативним партиципима на примерима из преписа Душановог законика*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу V/2014, 53-61, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2014. 1.

Рад се бави приступним испитивањем неких аспеката односа између еволуције конструкција са партиципима као детерминаторима објекта или пацијенса-субјекта,

инфинитива у функцији допуне и зависних реченица, на одговарајућим примерима забележеним у тексту Струшког и Атонског преписа *Душановог законика*.

Детерминативни партиципи са значењем и функцијом ситуационе детерминације субјекта или објекта представљају, као што је познато, прасловенско и старословенско језичко наслеђе у српским средњевековним рукописима – то су посебни типови детерминативних партиципа, према старословенском моделу wbrytohx ihx sxpA{ihx (детерминатор пацијенса-субјекта) или vidy ;lovyka sydA{a (детерминатор објекта), уместо којих се регуларно јављују и зависне реченице . Није непознато, другим речима, то да се у српским средњевековним споменицима – веома ретко и у оригиналним старосрпским текстовима − рано јављају инфинитивне и/или *да*-конструкције уместо ових архаичних партиципских конструкција и то уз глаголе перцепције и когниције,типа *видети, чути, спазити*, или уз глаголе који су метафоризацијом семантички повезани са поменутим глаголима, типа *наћи, обрести*, са секундарним значењем *открити, сазнати*. Реч је, према томе, о синтаксичким континуантима и конкурентима, истина неједнаког статуса, конкурентима поменутим конструкцијама са партиципима, инфинитивним и/или *да*-конструкцијама типа tko li se na:e ou\e: kou:ou или popq latinski ako se na:e da obrati hristi]nina, чија појава се повезује, у млађим јужнословенским језичким епохама, са еволуцијом волунтативних и финалних, па напослетку и изричних реченица .

Конструкција са детерминативним партиципима у *Душановом законику* има, супротно од савременије српске дијалекатске ситуације али не и неочекивано, највише са некадашњим активним партиципима претерита. Конструкције са некадашњим активним партиципима презента са истим значењем и функцијом забележене су само четири пута.

Некадашње партиципске конструкције, према томе, немају (очекивано) забележене у тексту законика своје конкурентске форме или континуанте са инфинитивом у служби допуне именској речи, као детерминаторе пацијенса-субјекта уз wbryte / naide / nagE, нити оне позније у форми зависне изричне реченице. Осим тога, треба рећи да је највећи број примера, њих 13 са партиципима претерита и 2 са партиципима презента, узет из најстаријег сачуваног, Струшког рукописа, насталог 1373/4, односно око 1395; троструко мањи број примера, 3 са партиципима претерита и 2 са партиципима презента, преузет је из Атонског рукописа, сачињеног приближно 1418.

Релативну експанзију *да*-конструкција са волунтативним и финалним значењем на рачун конструкција са инфинитивом, посведочују у различитој мери и старословенски и српски редакцијски примери, између осталих и они, истина троструко мање бројни од примера са инфинитивним допунама.

11.*Романтизовање културе, језик и кодификација писмености,* Анали Филолошког факултета у Београду, 177-201, Београд 2014.

У раду се промене схватања људске природе и схватања друштва, односи јавног и приватног, културне и политичке прилике, почеци конституисања српске нације у савременом смислу посматрају као исходишта новије лингвополитике, контроле и управљања језичким ресурсима, и стварања и рецепције национално-државног језичког стандарда. Указује се такође на „језички заокрет“ настао са формирањем романтичарског светоназора, у немачком изводу који је испољио најзнатнији утицај на српску културнојезичку ситуацију.

То је епоха, друга половина 18. века и прва половина 19. века, конституисања неких европских и неевропских нација, чији процеси конституисања могу се следити унатраг до 16. и 17. века, у чијем склопу учествују, поред француског, америчког и британског идеала политичке нације и грађанства старијих од национализма хердеровског типа, и филолошка обрада традиције као и лингвистичка препарација „престижних“ националних дијалеката. Језички стандард и кодификација писмености током и након националних револуција, нарочито у млађим европским грађанским друштвима, добијају специфичну важност: ако је легитимишућа основа националних револуција русоовски народни суверенитет, онда језик као израз хердеровског народног бића, у иначе донекле противречно тумаченим Хердеровим и културолошким и антрополошким схватањима, има врхунску вредност – будући да се, говорећи Хердеровим језиком, „наш ум образује само путем фикција“, да се имагинација приказује као синтетички ум у граматици природних језика, у поезији и уметности једног народа − он је предодређен да постане један од доминантних кохезивних принципа и медијски систем за регулисану социјализацију новог доминантног друштвеног слоја. Са друге стране, Хердерово дело је припремило романтичарско укидање хијерархије међу културама, упркос чему га романтичари не би назвали својим претечом, и подразумевало је одрицање од „ пуког имитирања некадашњих облика људскости“ и ослањање на властите потенцијале, али и одбацивање властите рутине, критичност и историзам, схватање историчности човека и његовог друштвеног света, који чува везе са традицијом развијајући је и стварајући комплексније искуствене структуре: „Хердер није циљао на дестабилизовање општег, него на рушење агресивних претпоставки посебног“, али централна идеја његовог времена је да се „за људски живот тек треба изборити, да тек треба постати човек“ .

Филологија је дочекала најаве својих сјајних врхунаца након технолошких и друштвених револуција раније модерне али у оквирима парадигме своје епохе која је, према неким социолозима, била политичка парадигма, или у оквирима њених филозофских и антрополошких идеја и на епохалном епистемолошком прелому када све што је дато, па и сам језик, постаје предмет сазнања. Након универзалне граматике и језичке таксономије 18. века – ова таксономија стоји под утицајем подухвата великих природњака 17. и 18. века Џ. Реја и К. Линеа који трагајући за системом у природи постулирају појмове врсте и ботаничких и зооолошких система сачињених од појединачних родова/врста − оснажени смисао за историју и идеја о компаративизму зачињу основе модерне лингвистике; главни појам, међутим, биће организам, а не систем или, још сасвим непозната, структура . Представе о богатој морфологији и чврстој флексији, идеално пројектоване на основу првих систематичнијих проучавања споменика старих индоевропских језика и на трагу онима у општим лингвистикама 17. и 18. века, постају апсолутни обрасци, као да су део историје природе или урођена својства инхерентна људском духу, које није немогуће на релевантан начин довести у везу са, не само „духом епохе“, што би било можда релативно једноставно, него и са специфичнијим доминантним антрополошким и социолошким концептима истог или непосредно претходног доба у којима је индивидууму за његово властито добро досуђено развлашћивање. У тој епохи, могуће је наслутити, језик ће постајати једно од последњих прибежишта за оне који још увек не негују добро скривена разочарања.

12.*Настанак словенске писмености - акултурација и друштвене трансформације,* Анали Филолошког факултета у Београду, 77-100, Београд 2015.

Рад се бави историјским околностима настанка ране словенске писмености, ситуацијом обележеном политичким, међуетничким и друштвеним конфликтима, развојем протофеудалних структура и христијанизацијом словенских заједница на Балкану. Настанак словенске писмености повезује се са процесима акултурације словенских заједница и њиховом етнополитичком еманципацијом, као неодвојив од успостављања нове културне конективне структуре. У том смислу анализирају се извесни аспекти реторике *Прогласа светог Јеванђеља*, парадигматичне реторичко-химничке прозе сачуване у каснијим словенским преписима, који овај текст, са друге стране, везују за метафизичко-политички догмат светог царства Ромеја.

Једно од централних места у истраживању настанка писмености у Словена, без обзира на различитост приступа или чак њихову теоријску несводивост, свакако би морало припасти променама социјалног поретка, етнополитичкој еманципацији и христијанизацији словенских заједница. Ситуација конфликта и кризе у словенском свету неће се окончати стабилизовањем новог симболичког света смисла и настанком писмености, већ ће се конфликт и криза трансформисати и проширити у процесима његових специфично средњевековних модернизација. Судбина глагољске насупрот ћирилској средњевековној словенској писмености и историја њихових међусобних односа – уопштено гледано, словенска средњевековна ћирилица је, као што је познато, парадигматски и синтагматски дериват грчког алфабета, док је старије, глагољско писмо његов парадигматски дериват − могле би се тумачити као једно не сасвим споредно рано сведочанство о томе. Језик, односно језици на којима настају писмености, управо на тај начин стиче већи значај, јер је у основи препозната његова улога, говорећи савременим речником, у организовању „света живота“, „хоризонта у којем се одвија разумевање“, да је препознато да он представља спремиште имплицитног и холистички структурисаног знања, да организује симболичке структуре које су претпоставка формирања (нових облика) људске личности, комуникације, односно, „јавног простора“ и „мрежа разговора“ – мрежа које су потенцијално контрафактичке и екстериторијалне − као што су претпоставка практиковања друштвене солидарности и провођења социјалне интеграције. Нова форма религије, нови социјални, политички и правни поредак и идентификовање улоге језика и писмености условиће и настанак или увећање важности канонских текстова и институција њиховог тумачења („неговатеља текстова и њиховог смисла“). Формирање нових културних конективних структура биће нарочито значајно у заједницама које су „уводиле статус у свет правно једнаких“, које су, другим речима, започеле организованије комбиновање „заједнице и означавања неједнакости у формалним хијерархијама“, односно, у заједницама које се формирају у ситуацији антагонизма и „инконгруенције између етничких, културних и политичких формација“ баштинећи проблеме акултурације и спољашњих и унутрашњих дистинкција .

13.*Детерминативни партиципи у рукописима старије редакције Душановог законика*, Књижевност и језик, LXII/3-4, 291-307, Београд 2015.

Рад се бави посебним типом детерминативних партиципа, партиципима као детерминаторима пацијенса-субјекта који представљају старословенско језичко наслеђе, на комплетној језичкој грађи из рукописа старије редакције *Душановог законика*. Реч је о примерима према старословенском моделу wbrytohx ihx sxpA{ihx који су упоређени међусобно и доведени у везу са старијим и млађим специфичнијим процесима развоја зависне реченице са личним глаголским обликом на јужнословенском и српскохрватском

језичком тлу. Указано је такође на архаичне индоевропске процесе типолошких промена и вербализације језика који представљају исходиште тих доцнијих промена.

Познато је да детерминативни партиципи са значењем и функцијом ситуационе детерминације субјекта или објекта представљају прасловенско и старословенско језичко наслеђе у српским средњовековним споменицима, различито жанровски класификованим рукописима записаним српскословенским језиком или комбинацијом српскословенског и народног језика.

Ексцерпирана језичка грађа из наведених рукописа *Душановог законика* старије редакције показује да су конструкције са некадашњим партиципима детерминаторима пацијенса-субјекта, старословенског типа wbrytohx ihx sxpA{ihx, веома стабилне. У усамљеним примерима се јављају уместо њих новије конструкције са личним глаголским обликом (2x) или инфинитивом (1x): РАКО 252, 7 a{e kto wskoube bradM vlastelinM ШИШАТ 206, 25 koi se wbre{et seli i katouni oblada}tq БИСТР 200, 9 kto se nagE silwmq rastovariti ili razqbalavq. Међутим, такве новије конструкције, када је реч о примерима са, условно речено, „ближим“ и „даљим“ партиципом, односно о примерима у којима је овај последњи замењен личним глаголским обликом, готово би се, судећи по њиховој бројности, могле сматрати обичним, или бар очигледно у експанзији од најстарије датираних рукописа.

Са друге стране, два рукописа млађе редакције и северносрпског њеног огранка, *Раванички* и *Софијски рукопис* - први из последње четвртине XVII века, а други с краја XVII или из прве четвртине XVIII века – бележе донекле очекивано сразмерно већи број примера са новијим конструкцијама, посматрано према рукописима старије редакције узетим као целина. Најчешће са личним глаголским обликом, али и са инфинитивом у усамљеном примеру РАВА 302, 21 ako se wbryte koi po mitM staviti или са пасивном конструкцијом, у такође усамљеном примеру СОФ 372, 20/21 ako li se na:etq koi l}bo po mitM stavlenq. Од оних са личним глаголским обликом нарочито су значајни СОФ 394, 23 a{e se wbre{etq zlatarq M gradM ili gde da kMe novqce taino и СОФ 380, 28 tko se na:e po\egawcq da oupali ili kM:M ili gMmno.

14. *Детерминативни партиципи у Закону о рудницима деспота Стефана*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXII, 41-50, Деспотовац 2015. 5.

Рад се бави конструкцијама са некадашњим детерминативним партиципима постављајући их у типолошко-синтаксичку и семантичку перспективу. Забележени примери и њихове конкурентске форме у *Закону о рудницима* деспота Стефана, осим тога, посматрају се и у контексту развоја хипотаксе на јужнословенском и старосрпском језичком тлу, као и с обзиром на семантичке класе којима припадају глаголи који чине елементе тих конструкција. Све то у неопходној мери поређења са стањем у савременом српском језику.

Из перспективе историјске синтаксе говорећи, једно од језичких средстава чије стање/употреба у српским средњевековним рукописима указује или може указивати на значајне процесе еволуције језичког система јесу и партиципи, односно конструкције са партиципима. Српскословенски језик, као што је познато, у баштину старословенских синтаксичких модела обележених грчким утицајем бележи и партиципске конструкције као „једно од главних средстава реченичне кондензације“. Старосрпски или говорни језик Срба, такође није непознато, рано губи партиципе или конструкције са партиципима, односно,

како то показују писани споменици на народном или у основи на народном језику, смењује их новим/новијим конкурентским конструкцијама, које ће након периода релативне стабилности односа са старијим конструкцијама превладати. Поред тога, треба рећи да су употреба и функције партиципа у српскословенском језику очекивано веома разноврсне (наводим донекле осавремењене и прилагођене или незнатно измењене примере, према писаним споменицима, и , у првом примеру, додајући хипотетички контекст): он може бити *супстантивизирани партицип*, са различитим синтаксичким функцијама („*живући* христа ради задобиће царство“), *детерминативни*, исто са различитим синтаксичким и семантичким функцијама и одређујући притом именску реч („видех га *лежећа*), *предикативни*, обавезни конституент предиката са више структурних типова („он беше *старајући се*) , *партицип у функцији герунда или секундарног предиката*, који се односи на секундарну радњу коју говорник везује за примарну радњу у реченичном предикату („раздираху пут његову, сами себе *силећи* и *говорећи*“) и др.

Пример са инфинитивом забележен у IX члану извода Закона Новог Брда, tko se nagE wt grag]n vino prodavati, није могуће посматрати сасвим независно од примера са некадашњим словенским партиципима презента актива (1x) или партиципима претерита актива (5x) који се јављају у XII, XVIII, XIX и XX члану истог извода.

Насупрот усамљеном примеру са инфинитивом забележен је, како је речено, контекстуално готово идентичан пример са (некадашњим) детерминативним партиципом (презента) у XIX члану поменутог градског статута, wt grag]nq koi bi se na[li vino prodava}ki ili loi ili ko\e iznoseki, разликује их само то што је у првом примеру глагол у предикату у облику презента, а у другом у облику потенцијала (se nagE према bi se na[li). У овом случају је та чињеница могла бити од пресудне важности: због значења поменутих личних глаголских облика, презента и потенцијала, последњи пример могао се дуже чувати будући да потенцијал има главно значење могућности вршења радње или жеље да се она врши, он „не означује време, него услове под којима се нешто врши“, док презент реферише о „паралелизму са моментом говора“ или „другим којим моментом“. Презент је, једном речи, као немаркирани и фреквентнији глаголски облик могао бити бољи водич у нову синтаксичку структуру, чију споредну еволуциону етапу представља конструкција са инфинитивом.

Може се закључити да се инклузија партиципских и инфинитивних конструкција у еволуцију зависне изричне реченице, уведене помоћу *да* + лични глаг. облик на српскохрватском и јужнословенском језичком тлу, у њеној почетној фази смене/конкуренције поменутих конструкција, може добро илустровати примерима из XIX и IX члана извода Закона Новог Брда, wt grag]nq koi bi se na[li vino prodava}ki, односно, tko se nagE wt grag]n vino prodavati − уколико се они упореде са одговарајућим средњевековним примерима ширења употребе конструкција *да* + лични глаг. облик различите старине.

15.*Инфинитив у Вуковим историјским списима 1828-1832.*, Књижевност и језик, LXIII/3-4, 291-305, Београд 2016.

Рад се бави употребом инфинитива у три значајна историјска списа Вука Караџића. Посматра се употреба, значење и улога инфинитива у различитим типовима конструкција: оних са различитим класама глагола, у перифрастичним предикатима, уз именице, придеве, уз прилошке предикатске изразе, у позицији субјекта и у намерним реченицама. У

конструкцијама у којима се у савременом српском језику употребљавају чешће или равноправно да-реченице уместо инфинитивних допуна.

Вукове историјске списе из којих је ексцерпирана грађа за ова лингвистичка испитивања сачињавају историографска дела настала између 1828. и 1832. године. Прво од њих, *Милош Обреновић, кнАзь Сербіи; или Грађа за Српску Историју нашег времена*, објављено је у Будиму као посебна књига 1828, друго, насловљено у историографији *Тајни списи о кнезу Милошу Обреновићу* или оригинално Вуковом руком *Особита грађа за Српску историју нашега времена,* настајало је 1831, а сачувано је недовршено у Вуковој заоставштини са опоруком да се не отвара до краја истог века. Оно укључује и белешку *О смрти Павла Радомировића* насталу у исто време или почетком 1832. Треће и последње, *Писмо кнезу Милошу Обреновићу од 12/24. априла 1832. године*, које чини разумљиву историографску целину са доцнијим Вуковим коментаром уз то писмо, објављено је тек 1843. без Вуковог знања у листу „Србскій Улакъ“ као део чланка Ј. Хаџића „Изгледи Сербіє“.

А) уз *модалне, волунтативне и дезидеративне глаголе: смети, изволети, моћи, морати, (х)тети, имати/немати, требати, знати, могбити, умети, ваљати, желети, стојати, наумити, волети, постарати се* и *милити се*: МО 1828, 75, будући да је ова књига и онако већ украшена именом Вашега светлога и честитога брата, зато **је** нисам **смео посветити** Њему (исти тип даље 11х), 75, **изволите** милостиво **примити** ову књигу моју.Примере са *двоструком кондензацијом* - двоструком инфинитивном у првом случају и у конструкцији глаголског прилога садашњег са инфинитивом у другом - показују 75, само цвеће, од кога ће Му благодарно потомство такове венце **плести моћи** (исти тип даље 75х), 127, и тако паша, **желећи** и сам пашалук свој **распространити**, пише у Цариград (исти тип још 4х). Б) уз *фазне глаголе: стати/станути, окренути, почети* и *престати:* МО 1828, 79, онда се народ прости **стане предавати** (исти тип даље 56х), 95, **стаде се говорити** и **доказивати** да је отрован, 96, зато **окрене говорити**, да Милош није заповедио, да се то пише. В) *Глаголи који реферишу о психичким, спознајним или каквим другим активностима*. МО 1828, 81, ферманом **потврдити** врло **су се накањивали**. Четири пута забележена је *двострука кондензација*, искључиво у конструкцијама глаголског прилога садашњег са инфинитивом, у примерима 132, Милош **бојећи се** сам **ићи** у Београд, тамо и не отиде, 205, **намеравајући поћи** у Србију, стане доказивати, 220, макар све време своје младости провео се **учећи се владати** (исти тип даље 1х). Г) *Пермисивни глаголи*. МО 1828, 90, да **ће** они ... **помагати бранити** своју земљу. Д) *Глаголи који реферишу о неком комуникативном акту*. МО 1828, 141, **не отреците се** и у будуће, **руководити** насъ, 144, да **су** им и други гдекоји кнезови **обрекли**, **пристати** с њима. Ђ) *Инфинитив као допуна перифрастичних предиката*. МО 1828, 134, немају више никакве **власти**, за Србију што **свршити** (исти тип даље 1х). Е) *Инфинитив* уз *именице*. ТС 1831, 161, имам **срећу бити** љубимац. Ж) *Инфинитив уз придеве*. МО 1828, 123, али је опет највише **дужан благодарити** Серчесми. З) *Инфинитив* уз *прилошке предикатске изразе*. МО 1828, 84, управо је сад **тешко пресудити**. И) *Субјекатски инфинитив*. ПК 1832, 225, за то слабо помаже, **бојати се** школа и наука. Ј) Уместо *потенцијала/презента* који се употребљавају у савременим српским намерним реченицама уведеним везницима *да/како*, Вукови историјски списи бележе, само у делу преписа уредбе намењене владикама од 20.1. 1823. под бројем 97, усамљени пример *намерне реченице са инфинитивом*, МО 1828, 152, *а особито зато, да **бы истребити** издавна заведена злоупотребленія Архієрея*.

16.*Појам у ακρίβεια Животу деспота Стефана Константина Филозофа*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXIII, 183-208, Деспотовац 2016.

У тексту се идентификује традирање одређених старијих хришћанских мотива везаних за културу сопства забележених у неколико одабраних епизода из Живота деспота Стефана. Централни појам јесте ακρίβεια, односно семантички конгломерат тачност/савесност/послушност/понизност повезан са фигуром пастира и појмом пастирске моћи.

Неколико одабраних епизода из Живота деспота Стефана, чији се смисао, по мом суду, може читати и у „пољу интелигибилности“ означеном термином „пастирство“, са његовим централним појмом ακρίβεια, односно семантичким конгломератом тачност/савесност/послушност/понизност – јер „савесно и прецизно се владати у складу са обичајима и правилима хришћанске врлине“ значи пре свега бити послушан и понизан - називам пригодно „Одгој“, „Искреност и систем владања“, „Устројство двора“ , „Просјак“ и „Хусити“. Овај централни термин употребљаван је, као што је наговештено, као јачи и слабији појам у зависности од контекста на који се односио – другим речима и оквирно, за аскетском и теолошком акрибијом, које су на врху, следи од њих друштвено релевантнија пастирска, потом и остале.

„Устројство двора“ . Налик је, како пише Константин Филозоф, Ареопагитовој слици: „Одмах је, тако рећи од почетка, засадио свој прекрасни врт: једне постави да управљају пословима, другеда му буду телохранитељи, што је био најповерљивији унутрашњи чин. И други чин је постојао. И трећи, спољашњи, како би трећи били са другима, а други са првима, тако рећи по анђеоском чину; ту се, у ствари, могла видети Ареопагитова слика. Јер и Бог по слици својој даде земаљску власт људима.“; сви су се владали „смерно и покорно“, „како приличи и како пристоји“, а понајвише „они унутрашњи које је она светла звезда Стефан надгледао, постављао и осветљавао“. Јер „вика, подгуркивање, смех или непристојна одећа нису били дозвољени“, а сви су били обучени у светлу одећу добијену од Деспота, у кога су „гледали са страхом“ и који је „одбацио“ и „женску љубав и музику“, јер хришћанска аскеза, нарочито она везана за форме мистицизма попут исихастичког, је самоодрицање, не тек задобијање власти над собом, таква аскеза је надмашивање самог себе које подразумева строгост, ревност и будност, а немири тела су и немири духа, који неометано треба да размишља о Богу; вољу и имагинацију треба надзирати и испитивати у судском процесу над собом. Једино тако могуће је, уз помоћ духовника (пастира, заповедника, управитеља итд.), изградити нову субјективност – „бављење собом укључује искуство сопства“, то јест, од културе сопства зависи форма субјективности . Да ли је, међутим, феудални суверен могао одбацити музику „која је потребна за рат“, упркос томе што му се посед налазио у ситуацији „сукоба око наслеђа“ и уплетен у веће конфликте ? И нису ли присутне и у опису ове строгости одређене напетости између пастирства и јаких форми аскетизма исихастичког монаштва или бар између слабијег и јачег појма ακρίβεια ? И да ли је строгост према себи и другима описана у овој епизоди у вези са ограничењима слободе делања које намеће историјска епоха и вазални однос, и ако јесте на које све начине, поред тога што је својеврсно позитивно самовредновање и „прилика за механизам одабирања и искључења“, како би рекао М. Фуко, или одраз, из перспективе П. Брауна, једне ранохришћанске друштвене категоризације ? Са друге стране, кључне речи овог „социозофског“ концепта јесу непроменљива хијерархија, „сагласност свега онтолошки секундарног са својим начелом“ пренета на људске институције и друштво схваћено као

црква, и од ње неодвојиви ауторитет и послушност. Реч је о концепцији позног новоплатоновства, насталој у хришћанској сиријско-палестинској средини на прелазу у VI век, у којој се свет разуме као статични поредак а не историја, (насупрот, рецимо, Августину); нема историјске егзистенцијалне драматике, јер човек није схваћен као „место преображаја“ и „биће хоризонта“, то јест место укрштања времена и вишег времена, нити су, стога, његове друштвене и политичке институције схваћене као преобразиве. Једном речи, у питању је новоплатоновско осмишљавање људске заједнице снажно обележено хијерархијском онтологијом и социјалном изолованошћу, а „ново небо“ и „нова земља“ у њему нису предвиђени. Хијерархија, ауторитет и послушност у новоплатоновској хијерахијској онтологији (појединачно одражава опште и обрнуто, једно стоји за све, ниже проистиче из вишег итд.) на одређени начин добро дошли су феудалном политичком поретку и хришћанском пастирству са његовом акрибијом (вероватно и исихастичком монаштву суоченом са оним што је препознавало као западњачку претњу) - али, нису ли хришћани очекивали апокалипсис и „ново небо“ и „нову земљу“ и нису ли аскете измицале праксама пастирске послушности уздајући се у „живог Бога“ и созерцавајући његове енергије? У међувремену могли су, и често су то чинили бар на хришћанском Западу, али и на Истоку, постављати питања пастирству, поменута питања: ко води („чије владање прихватамо ?“), како то чини („како хоћемо да будемо вођени ?“), ка чему води, ко и како врши светотајинску моћ (крштење, покајање, причешће), у којој мери се толерише/подразумева испреплетеност пастирске и политичке моћи, како се определити у питањима о феудализацији Цркве и свештенства и у питањима о „увођењу јуридичког модела у уобичајену пастирску праксу“ итд.

17.*Употреба инфинитива у записницима са седница Друштва српске словесности 1842-1853.*, Филолог – часопис за језик, књижевност и културу VIII/2017, 25-43, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Бања Лука 2017.

Рад се бави употребом инфинитива у записницима са седница Друштва српске словесности, на корпусу који је ограничен годинама 1842-1853, али и са референцама из млађих записника, оних од 3.1.1854. надаље. Прати се, тачније говорећи, употреба инфинитива, његово значење и улога у различитим типовима конструкција у којима се овај облик јављао као допуна и на позицијама у којима се у савременом српском језику употребљавају равноправно или чешће аналитичке конструкције, односно, допунске да-реченице.

А) уз *модалне, волунтативне и дезидеративне глаголе: благоизволети, моћи, желети, имати, хтети, постарати се, благоволети/благоволити, морати, волети/волити, требати, ваљати, наумити, дати, закључити, изволети, умилостивити се, благоусрдствовати, усрдствовати, умети, смети, решити, знати, старати се* и *одредити*: и исту Сама **отворити благоизволила** (исти тип даље 1х). Б) уз *фазне глаголе: почети, започети, престати* и *наставити*: 71, да **є** оно опетъ **почело** по постоећой своіой уредби **дуйствовати** (исти тип даље 8х). Осим тога, пример на страници 399, „кои **ће** о свему томе доста **казати знати**“ (исти тип даље 1х), као и онај из једног млађег записника с краја 1862, на страници 965, „да може одъ ове хрисовулу и єдно факсимиле **дати налитографисати**“ (глагол *дати* употребљен је у значењу „наредити, наложити“), бележе *двоструку инфинитивну кондензацију*. Пример 42, „**желећи** образовану обштенародно **узвысити** и благостану нугово **увеличати**“, уз још неке од укупно 36 забележених са глаголом *желети*, међутим, представља *двоструку кондензацију* у конструкцији глаголског

прилога садашњег (10х) и инфинитива, односно, некадашњег партиципа презента актива (2х) и инфинитива. Другачије примере *двоструке кондензације*, са глаголским прилогом садашњим или некадашњим партиципом презента актива и инфинитивом, бележе и глаголи *моћи* (135, „**появити се могућой** потреби"; даље 4х и у млађим текстовима још 2х), *хтети* (само 1х у старијим записницима у конструкцији глаголског прилога садашњег и инфинитива, 328, „**хотећи** ...**признати** ... заслуге"), *старати се* (само 1х у старијим записницима у конструкцији глаголског прилога садашњег и инфинитива, 437, „**стараюћи се** што скоріє ... **доћи**") и *имати*. В) *Глаголи који реферишу о психичким, спознајним или каквим другим активностима*. 35, свою торжествену Скупштину **држати намурава** (исти тип даље 8х, ретко у одричном облику). Осим тога, забележена је и *двострука кондензација*, глаголски прилог прошли и инфинитив, у примеру са глаголом *одважити се*, 437, „**одваживши се** єдно лице у Млутке... **послати**", појава позната, на пример, и неким Вуковим историјским списима. Г) *Пермисивни глаголи*. 424, Господинъ Бранковићъ повратіо є Историю Катихизма ... кою ... Господинъ Митрополитъ ... **печатати неда** Д) *Глаголи који реферишу о неком комуникативном акту*. 514, да се Господинъ Димитріє Аврамовићъ ... **замоли** саставъ грбова србски поменуте збирке **снимити** (исти тип даље 1х). Ђ) *Глаголи перцепције*. 411, то є предложіо Господинъ Подпредсудатель, да се ово прикупляну података іоште на єданъ начинъ покуша, кои се нуму ... доста практичанъ **быти види**, (*видети* је у значењу „*налазити, држати, мислити, сматрати*", односно, „*сматра да је, тај начин, доста практичан/погодан*" или „*сматра га доста практичним/погодним*"). Е) *Инфинитив као допуна перифрастичних предиката*. 149, Дружтво **има право** своє Устроєніє ... **сачинити** ... **допунявати** или по потреби **преиначавати** (исти тип даље 7х), 811, **има** ли Попечителство **власть слати** Друштву онаке препоруке. Ж) *Инфинитив* уз *именице*. , 536, изявіо є Господинъ предложитель свою **готовость** ... Господину Кондорошу **писати** (исти тип даље 1х). З) *Инфинитив уз придеве*. 517, да га Друштво извести колико бы за то Евангеліє **платити склоно** было. И) *Инфинитив* уз *прилошке предикатске изразе*. 488, и будући є съ єднымъ кньигопродавцемъ **лакше** ... рачуне **водити**, 524, неналази **за сходно** какву новчану жертву **учинити** (исти тип даље 1х). Ј) *Самостални инфинитив*. Записници *Друштва српске словесности* које сам користио у целини гледано не бележе велики број примера овог типа, међутим, треба поменути да су они веома чести, више од 80х, у записима архимандрита Гаврила Поповића, секретара 1850, односно, 23х у записима Ђорђа Ценића, секретара 1851, али и свега 3х у записима Панте Јовановића, секретара 1853. К) Уместо *потенцијала/презента* који се употребљавају у савременим српским намерним реченицама, реченицама уведеним везницима *да/како* са потенцијалом или презентом, то јест, са модалним глаголом *моћи* у потенцијалу и његовом допуном у инфинитиву, текстови записника *Друштва српске словесности* бележе примере *намерних реченица* са инфинитивима врло ретко. Наиме, укупно свега 9х и то у записницима које су водили А. Николић (1х), Ј. Стејић (1х), К. Бранковић (6х) и И. Стојановић (1х). Наводим илустрације ради само следеће примере, из записника Ј. Стејића, прва реченица, и К. Бранковића, остале две:

124/25, да є ... да **бы се** сва потребна и нуждна правила србскогъ єзыка **изложити** ... пре свега нуждно ... скупити ..., 165, да господинъ Корниліє Поповићъ речено дуло на разсмотрену Дружтва овога заиште, како **бы се** оно о вредности нуговой **уверити** , 180, верне снимке ... споменика придодати, како **бы** читательи ... ясніє понятіє о описаным предметима **добыти**

18.*О појмовима филозофија и филозоф у Животу деспота Стефана Константина Филозофа,* Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности, Дани српскога духовног преображења XXIV, 145-161, Деспотовац 2017.

Текст се бави традирањем античких појмова *филозофија* и *филозоф* у хришћанској култури сопства или пракси старања о себи на примерима неколико одабраних епизода из *Живота деспота Стефана* Константина Философа. *Филозофија* се, једноставно говорећи, разуме као образац савршеног хришћанског живота оличеног у животу аскета и монаха а *филозоф* се односи на врхунске представнике тог обрасца, аскете или монахе.

Познато је да је реч *филозофија* у средњем веку означавала аскетски живот или посебно монашки живот схваћене као обрасци савршеног хришћанског живота, будући да је њихова суштинска одлика напор духовног уздизања и преображаја људске личности за живот у складу са умом, хришћанским *логосом* или *софијом*. То схватање није необично ако се има на уму да је у антици философија замишљана као духовна вежба (грчки *аскесис* или *мелете*), као и чињеница да је хришћанска духовност већ у првим вековима Цркве, како наводи П. Адо, делимично усвојила наслеђе античке философије са њеним духовним праксама.

Према паганском схватању личности, пише П. Браун, душа је владала телом с „ауторитетом с којим мушкарац племенитог рода“ влада „својом женом, својим робовима и градским пуком“ – понаша се, опходи и влада мужевно, уздржано, одмерено, строго, истрајно, пуритански и на доличан начин. Али хришћанство посредством властитог јудаистичког наслеђа указује на суштинскији дуализам. Реч је о старијем јудаистичком концепту *срца каменог* у стању побуне против божје воље, срца схваћеног као језгро сопства или средиште личности које се „вољи Творца може одазвати или је одбацити. За верника је, другим речима, суштински важан потпуни преображај срца, јер на тај начин задобија *ново срце* или *савршено срце* које је надвладало злу склоност људске личности оглушивања о Божју вољу, *неподељено срце* без скривених побуда, искрено према људима и Богу и потпуно отворено према Његовој вољи, *безгрешно срце* без лажи и самовоље. Све то подразумева, у хришћанској павловској традицији, и прозирну нову *твар*, преображено тело које је „храм Духа Светога“.

То срце које треба да буде прозирно за друге, то седиште личне воље која стоји између Бога и човека, скривено седиште неукроћене љубави према тој вољи „попут змије сакривене у ђубрету“, како пише Јован Лествичник, иначе позноантички баштиник помињаних ранохришћанских традиција и традиција пустињских отаца, то несавладано језгро унутрашњег живота и чулности (*чисто срце* без сексуалности) – јер и тело и душа учествују у преображају људске личности - стиче у потоњим хришћанским праксама све већи значај, укључујући и одговарајуће истакнуто место у исихастичкој традицији. С обзиром на претходне наводе разумљиво је да се *гибањима срца* посвећује нарочита пажња, а способност препознавања туђинског у властитом срцу, *дијакрисис*, егзегеза срца као нове књиге и исповест духовном путовођи на народном, разумљивом језику и усмено, стичу највећи могући значај у монашком животу, посебно оном египатског типа - али, *божја милост* је од пресудне важности у том избављењу од самовоље. Са друге стране, све то такође је сведочанство и о историјски новој опчињавајућој присутности тела, речено у Фукоовом духу, или о открићу нових нада везаних за тело, како би рекао П. Браун, али и о проблематизовању сопства и новим критеријумима изврсности и новој, оностраној оријентацији друштвене хијерархије.

Први од два централна одломка, одабрана за потребе овог текста, из *Живота Стефана Лазаревића деспота српског*, пригодно називам *неподељеност срца и искреност*. Реч је, поред задовољавања жанровских литерарних захтева, о реалистички живој књижевној илустрацији помињаних централних налога хришћанске изврсности и старања о себи. Међутим, одабрани одломак из деспотове биографије такође упућује и на један од кључних појмова те праксе о којем овде још није говорено - то је појам *паресија*, односно одговарајуће лексичко гнездо.

Коначно, искушавање врлина *неподељености срца и искрености*, односно, литерарни приказ њиховог одсуства и одређене последице тог одсуства, чини садржај изабраног одломка у којем деспотов омиљени човек није ни разумео деспотове намере нити је смео тражити објашњење од деспота (*Тај није разумео заповест Деспотову, а није смео да тражи објашњење*), говорио је лажно у страху од деспота (*Тај млађи схвати шта му је речено и уплаши се говорећи: „Мач ми ништа не смета“*) и уопште био као невољни судеоник ситуације неспоразума, представљене на врло малом простору са необично финим осећајем за психолошки детаљ и понешто тајновите. Ситуације коначно поентиране описом стања у којем се нашао деспот („*Благочастиви Деспот као да беше упао у дубину некаквог блатишта*“), опоменут и враћен глини непреображеног тела, плоти која није постала нова твар и блатишту и тузи људске слабости. И то „*у дубину*“, синтагмом која наглашава позицију крајње немогућности сагледавања „одозго“ и из перспективе божанске целине, речено у стоичком духу, или, у хришћанском богословском кључу, синтагмом што наглашава „ужасну стварност богонапуштености“. Другим речима, хришћанска средњовековна интуиција о једнакости и повезаности/солидарности људских бића независно од њихових друштвених улога (и) у овој епизоди тешко је искушана, али за писца ове биографије она је, чини се, тек једна у низу епизода о деспотовој милостивости и давању милостиње као чину покајања.

19. *Модалне конструкције* otq/izq *+ генитив у три српске тетре из XIII и XIV века*, Српски језик XXIV, 597-608, Београд 2019.

Ретке српскословенске примере модалних конструкција otq/izq + генитив, примарно маркираних или немаркираних, разврставам на оне са значењем *начина*, односно *начин – у складу са* и *начин – мера*, и на оне са значењем *средства*, следећи познате обрасце по којима се, првенствено из синтаксичке перспективе, конструкције за детерминацију начина, као и оне за детерминацију „волумена (мере, обима, интензитета, дистрибуције и фреквенције)”, средства, резултата и последице, извора радње и агенса, односно околности сврставају у обимну групу разноврсних старословенских предлошких и беспредлошких конструкција са функцијом адвербијалне детерминације начина.. Поменуте немаркиране или маркиране месне конструкције у старословенским споменицима, уопштено гледано, ступају у семантичку опозицију која се тиче почетне тачке кретања, односно, одговарају на питање откуда полази кретање. Са друге стране, модалне конструције izq + генитив јављају се у значењима а) *количине, степена или мере који представљају аспекте извођења радње* или б) *са значењима средства*.

Малобројне српскословенске примере модалних конструкција izq + генитив преузете из испитиваних четворојеванђеља разврставам следећи претходне наводе на оне са значењем а) *начин – мера* и на оне са значењем б) *средство*: а) *начин – мера*: КД Мк. 11,20 vidyv[e smokovnIcou Msqh[ou is korynia (ПС vidy smokovnicou isqh[M is korenIa) (РХ vidy[e

smokovqnic} ousqhq[} is koryni]) (МАР иста констр. као у КД, ПС и РХ) (ἐκ ῥιζῶν); б) *средство*: КД Мт. 21,16 izq Mstq mladyncq i sqsou{ih sqvrq[ilq Esi hvalou (ПС izq oustq mladenec i sqsou{lihq sqvrq[ilq Esi hvalou) (РХ izq oustq mladynq;q i sqsou{ihq sqvrq[ilq Esi hvalou) (МАР иста констр. као у КД, ПС и РХ) (ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων).

Као и у случају модалних конструкција otq + генитив наведени српскословенски примери модалних конструкција izq + генитив показују, уопштено гледано, сачувано старословенско стање. При томе такав закључак подразумева и очекивано одсуство узајамног мешања ових модалних конструкција. Не бележе се, другим речима, примери типа *Мк. 12,30 vxzqI}bi[I gäa bgäa svoEgo izq vsego srdca svoego I izq vseE d[äe svoE I izq vsego pomQ[lEnia svoEgo I izq vseE kryposti svoEe, *Мт. 7,16 izq plodq ih poznaEte E, *Мт. 12,37 izq slovesq bo svoihq wpravdi[i se i izq slovesq svoihq wsoudi[i se. Реч је о хипотетичким примерима модалних конструкција izq + генитив са значењем *начина*, у прва два, и оних са значењем *начина – у складу са*, у последњем примеру, уместо обичнијих модалних конструкција otq + генитив. Истовремено, нису забележени ни примери у којима уместо модалних конструкција izq + генитив стоје модалне конструкције otq + генитив, тј. *Мк. 11,20 vidyv[e smokovnIcou Msqh[ou otq korynia, *Мт. 21,16 otq Mstq mladyncq i sqsou{ih sqvrq[ilq Esi hvalou. Насупрот овоме, мешање наведених генитивних конструкција са месним значењем, немаркираних otq + генитив и маркираних izq + генитив, бележе, како је наведено, различити старословенски споменици. Бележе их и овде испитивани српскословенски споменици у примерима КД Мк. 5,30 D{outi vq seby iz nEgo silou iz[„[U, са конструкцијом izq + генитив (iz nEgo) која стоји према ПС Мк. 5,30 razoumy vq seby silou iz[qd[ou} W nEgo и РХ Мк. 5,30 w{}ti vq seby silou i[qdq[}} W nEgo са конструкцијом otq + генитив (W nEgo). Старословенско *Марјинско јеванђеље*, на пример, бележи исту конструкцију као последња два српска четворојеванђеља. За све њих у грчком тексту јавља се генитивна предлошко-падешка конструкција ἐξ αὐτοῦ. Такви су и српскословенски примери КД Мк. 7,15 nqishode{a iz nEgo ta soutq skvrqne{e и РХ Мк. 7,15 nq ishode{a iz nego ta soutq skvrqne{e, са конструкцијом iz + генитив (iz nEgo/iz nego), насупрот којима ПС Мк. 7,15 nx ishode{a] W nEgo ta sout skvrxne{aa бележи конструкцију otq + генитив (W nEgo). При томе, прва два српска јеванђеља следе старословенско *Марјинско јеванђеље*, док у грчком тексту према овим словенским предлошко-падешким конструкцијама стоји генитивна ἀπ᾽αὐτοῦ.

20.*Месне предлошке конструкције у две хрисовуље краља Стефана Уроша I*, Књижевност и језик, LXVI/1, Београд 2019.

Рад се бави значењем и употребом месних предлошко-падешких конструкција у двема хрисовуљама краља Стефана Уроша I. Значење и употреба ових конструкција упоређена је са стањем у старословенским и српскословенским рукописима. Посебно је праћена појава употребе предлога и предлошко-падешких конструкција непознатих старословенским рукописима.

Реч је, најпре, о *Хрисовуљи краља Стефана Уроша I манастиру св. богородице у Стону*, записаној око 1252. године, која се издаје уместо изгубљене повеље краља Стефана Првовенчаног овом старијем седишту хумског епископа. Поменутом обновљеном хрисовуљом краљ Урош I је, како се наводи, „хтео да уреди питање прихода стонске цркве, који су после метежа на тој страни и његова рата са Дубровником год. 1252-1254, свакако били поремећени”. Друга хрисовуља која је овде испитивана јесте много обимнија од

претходне *Хрисовуља краља Стефана Уроша I манастиру св. апостола Петра и Павла на Лиму*, настала између 1254-1263, највероватније око 1260. године.

Посматрано из старословенске перспективе, најпре, новину у испитиваним хрисовуљама представља употреба конструкција konq/nakonq/pryko + генитив и niz/mQmo + акузатив које овде коришћени старословенски речници не наводе. Поред тога, конструкцију okolo + генитив, како је такође наведено, бележи само *Словарь старославянского языка*. Релативна новина је употреба конструкције po + локатив уместо старије po + датив, што је забележено спорадично и у старословенским текстовима. Јављање архаичних словенских конструкција vq + локатив/акузатив у почетним и завршним редовима обеју хрисовуља није, међутим, непознато ни српским рукописима. С обзиром на обим хрисовуља, богатије варирање различитих међусобно конкурентних конструкција познато старословенским и уопште српским редакцијским текстовима очекивано није забележено.

Са друге стране, *Рјечник ЈАЗУ* наводи, како је речено, употребу месних конструкција pryma + датив у примерима од 14. века надаље, али примери из млађе хрисовуље краља Уроша I потичу са краја шесте деценије 13. века. Слично овом, конструкције pryko + генитив наводи само у примерима из 14. и 15. столећа, али одговарајуће примере исто бележи млађа хрисовуља. Међутим, употребу конструкција konq/nakonq + генитив које такође бележи млађа хрисовуља наведени речник не датира, али посредно потврђује њихову ранију употребу будући да бележи да се смењују новијим конструкцијама код + генитив од 14. века. Коначно, исти речник употребу конструкција niz/mQmo + акузатив потврђује примерима из 13. века, као што то чине и испитиване хрисовуље.

МЕНТОРСТВА ЗА ИЗРАДУ ДИПЛОМСКИХ (МАСТЕР) РАДОВА

1.*Морфолошке особине именица сугласничких основа у Енинском апостолу*, кандидат Н. Распоповић, одбрањен 25.7.2014.

2.*Експанзија шпанског језика на јужноамеричком тлу од 15. до 18. века*, кандидат В. Ђурић, одбрањен 25.7.2014.

3.*Шпанци у Новом свету*, кандидат С.Станковић, одбрањен 29.9.2014.

4.*Морфолошка анализа именица у Посланици Галаћанима апостола Павла из Матичиног апостола*, кандидат И.Ожеговић, одбрањен 21.5.2015.

5.*Морфолошке особине именица у Закону о рудницима деспота Стефана Лазаревића у поређењу са старословенским стањем*, кандидат Ј.Ђуковић, одбрањен 4.2.2016.

6.*Деклинација именица у раковачком препису Душановог законика*, кандидат А. Јовановић, одбрањен 31.10.2016.

7. *Деклинација именица у барањском препису Душановог законика*, кандидат В. Милетић, одбрањен 24.4.2017.

8. *Деклинација именица у шишатовачком рукопису Душановог законика*, кандидат Ј. Петровић, одбрањен 26.5.2017.

9. *Морфолошка анализа именица у призренском рукопису Душановог законика*, кандидат И. Симић, одбрањен 20.6.2017.

ЧЛАНСТВО У КОМИСИЈАМА ЗА ИЗРАДУ ДИПЛОМСКИХ (МАСТЕР) РАДОВА

1.*Библиографија старих српских ћириличних споменика објављених у часопису „Старине”*, ментор др С. Вучковић, кандидат А. Алексић, одбрањен 30.6.2014.

2.*Билиографија старословенистике (из дигиталног извора COBISS. RS. и часописа „Јужнословенски филолог”)*, ментор др С. Вучковић, кандидат М. Николић, одбрањен 15.7.2014.

3.*Старословенски систем заменичких речи у поређењу са савременим српским*, ментор др С. Вучковић, кандидат А. Јовић, одбрањен 21.9.2014.

4.*Предметна лексика старословенског језика, лексичко-семантичка група: називи одеће*, ментор др С. Вучковић, кандидат Б. Дамњановић, одбрањен 11.6.2018.

УЧЕШЋЕ У ПРОЈЕКТИМА

1.*Терминолошка стандардизација описа српског језика* (бр. 1748) (2004–2005)

2.Теоријско-методолошки оквир за модернизацију описа српског језика (бр. 148021) (2006–2010)

3.Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене (бр. 178006) (2011–2015; 2015–2018)

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ И ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ

Др Предраг Дилпарић је од последњег избора у звање објавио релевантан број научних радова из своје области у стручним часописима и зборницима радова, укључујући и научну монографију потребну за избор у ново звање. Учествовао је на више научних скупова у земљи и иностранству и сарађивао на неколико научних пројеката.

Поред тога, веома је ангажован и цењен као наставник – учествовао је као ментор и као члан комисије у великом броју комисија за мастер и магистарске радове.

Укратко, ставом према науци, струци и настави можемо рећи да Предраг Дилпарић представља савесног и вредног професора и научника.

Објављени радови, квалитетно извођење наставе, учешће на домаћим и међународним научним скуповима, и друге побројане активности сведоче о томе да колега Дилпарић испуњава све услове за избор у ново звање. У том смислу, са задовољством предлажемо Изборном већу Филолошког факултета да прихвати Извештај и упути предлог одговарајућем Стручном већу Универзитета у Београду да др ПРЕДРАГА ДИЛПАРИЋА изабере у звање и на радно место *ванредног професора* за ужу научну област *Српски језик*, предмет *Старословенски језик*.

КОМИСИЈА

_____

Др Вања Станишић, ван. проф.

_____

Др Милан Стакић, ред. проф.

_____

Др Зоран Ранковић, ред. проф.

У Београду, 9. 10. 2020.